

แนวทางกฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมาย
ของคู่รักเพศเดียวกัน*
LEGAL GUIDELINE FOR REGISTERING OF THE LEGAL STATUS
OF SAME-SEX COUPLES

ปาไลดา จิรทิพย์

Palida Jirathip

มหาวิทยาลัยปทุมธานี

Pathumthani University, Thailand

E-mail: tip2122@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน และ 2) ศึกษาวิเคราะห์การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ เป็นวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เป็นตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกฎหมายการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายคู่รักเพศเดียวกัน มี 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กฎหมาย 2) วิชาการ 3) สังคมสงเคราะห์ และ 4) ประชาชนคู่รักเพศเดียวกัน จำนวนทั้งสิ้น 45 รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิด ทฤษฎีทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมคือ คริสต์ถือว่ารักเพศเดียวกันเป็นบาป อิสลามถือว่าเป็นพฤติกรรมต้องห้ามต้องโทษละเมิดคำสอน ฮินดูถือว่ารักเพศเดียวกันเป็นบาป และพุทธศาสนาถือว่าผิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมไม่เหมาะสมและความเห็นการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายคือ ประเทศไทยมีเสรีภาพการกระทำใดที่ไม่ขัดต่อกฎหมายและจารีตประเพณี สามารถทำได้โดยไม่มีความผิด แต่สังคมไทยยังเห็นว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และ 2) การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายคือ อเมริกามีการเรียกร้องสิทธินี้เพื่อให้เกิดการคุ้มครองสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกัน และประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรับรองสถานภาพทางกฎหมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคเท่าเทียม และถูกเลือกปฏิบัติ

* Received March 11, 2021; Revised November 13, 2021; Accepted February 21, 2022

จึงควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียม โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางเพศตามรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560

คำสำคัญ: กฎหมาย, การจดทะเบียนรับรองสถานภาพ, คู่รักเพศเดียวกัน, คู่รักต่างเพศ

Abstract

The purposes of this article were to: 1) study concept, Religious theories, customs, traditions, culture and Thai social opinion on registration of legal status of same-sex couples and 2) study and analyze the legal status of same-sex couples in accordance with human rights principles and constitution. This was qualitative research that analyzed data from documents, in-depth interviews by selecting a specific sample group who were 4 groups of representatives involved in the registration of same-sex couples's legal status: 1) legal, 2) academic, 3) social work, and 4) same-sex couples with totally 45 persons. It was found that 1) according with concept, religious theories, customs, traditions and culture were Christians consider homosexuality a sin, Islam consider forbidden behavior that violates teachings, Hindus consider homosexuality a sin and Buddhism is considered to be against traditions, inappropriate culture but Thai society still sees it as inappropriate behavior. And 2) for guaranteeing and protecting the legal status of same-sex couples is no statutory certification so this makes it not guaranteed and legal protection for cohabiting like heterosexual couples. The problem was not only restrictions on the rights and freedoms of individuals created inequality but also it was discriminated against. It was recommended the legal should be amended to the principles of rights, liberties and equality by regardless of gender differences according to the constitution, B.E. 2560.

Keywords: Legal, Registering of the Legal Status, Same-Sex Couples, Heterosexual Couples

บทนำ

สังคมของมนุษยโลกเกิดขึ้นได้จากการที่สมาชิกของสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน มีขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา รวมทั้งกฎหมายให้ยึดเหนี่ยวปฏิบัติตาม การก่อตัวขึ้นของสังคมย่อมมีรากฐานมาจากการที่มนุษย์รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหน่วยย่อยที่เรียกว่า “ครอบครัว” เป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากที่สุดในระบบสังคม (Social

System) เนื่องจากเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูสมาชิกเรียกว่า “กระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม” เป็นกระบวนการที่ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเกิดการเรียนรู้ และสามารถปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับสังคมและวัฒนธรรมโดยรวมได้อย่างกลมกลืน ช่วยให้สมาชิกแต่ละคนไม่ถูกกีดกันหรือต้องประสบกับความแปลกแยกสภาวะในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม (บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ, 2554) เมื่อมีการสมรสให้ความชอบธรรมกับความสัมพันธ์ทางเพศมีความสำคัญอย่างยิ่งมองว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูก ซึ่งเป็นที่รวมความรัก ความผูกพัน ความรักเดียวใจเดียว และเป็นที่พักพิงทางจิตใจของคนในสังคม ซึ่งถือเป็นเรื่องพื้นฐานของมนุษย์ การที่ชายหญิงจะมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเป็นสามีภรรยา ก็อย่างถูกต้องต้องผ่านขั้นตอนหรือพิธีการสมรสตามขนบธรรมเนียมประเพณี และต้องกระทำอย่างถูกต้องตามกฎหมายผ่านการจดทะเบียนสมรสซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของคนสองคนในการตกลงแต่งงานและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน (ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2547) ปัจจุบันในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงถึงค่านิยมการสมรสที่เปิดกว้างและยอมรับการอยู่กินฉันสามีภรรยาของพวกรักรักเพศเดียวกันมากขึ้น โดยเป็นที่ยอมรับกันว่าในสังคมประกอบด้วยบุคคลที่มีรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถีที่หลากหลาย สังคมในปัจจุบันยังเริ่มยอมรับการอยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยาโดยเปิดเผยของบุคคลกลุ่มนี้ แต่มิได้มีการรับรองตามกฎหมายเฉกเช่นบุคคลในครอบครัว และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 (สัญลักษณ์ นามจักร, 2555)

ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นกฎหมายสูงสุดที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนซึ่งในทางสากลกำลังให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกบุคคล และเปิดกว้างให้กับบุคคลทุกคน กล่าวคือ ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน มิให้เลือกปฏิบัติ และให้ได้รับความคุ้มครองอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่อย่างไรก็ตามแม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะเปิดกว้าง แต่ไม่ได้มีบทบัญญัติชี้ชัดรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่พวกรักรักเพศเดียวกัน (Homosexual) ซึ่งทำให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวไม่มีสิทธิและเสรีภาพในความพึงพอใจทางเพศ (Sexual Orientation) ของตน ตามมาตรา 5 บัญญัติว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิดเพศหรือศาสนาโดยย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” มาตรา 28 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” และมาตรา 30 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน” กล่าวถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่ว่าเหล่ากำเนิดเพศใด (สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2564) จากบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวมีความขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน ที่ทำให้คู่รักรักเพศเดียวกันก็ไม่อาจอ้างสิทธิความเท่าเทียมกันนี้ได้ กล่าวคือ เมื่อประสงค์จะใช้ชีวิตร่วมกันก็ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสกันได้

เนื่องจากกฎหมายอนุญาตเฉพาะแต่คู่รักต่างเพศเท่านั้น ทำให้มองได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้มีเจตนารมณ์คุ้มครองประชาชนโดยพิจารณาเพศเป็นอวัยวะตามลักษณะทางชีวภาพของบุคคลเท่านั้น แต่ไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึก ความคิด และความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง (ยุทธนา สุวรรณประดิษฐ์, 2543)

จากปัญหาดังกล่าวตามกฎหมายไทยเงื่อนไขแห่งการจดทะเบียนสมรสจะกระทำได้อต่อเมื่อ บุคคลหนึ่งเป็น “ชาย” และอีกบุคคลหนึ่งเป็น “หญิง” เท่านั้น กฎหมายยังไม่ยอมรับการสมรสระหว่างชายกับชายด้วยกัน หรือหญิงกับหญิงด้วยกันหรือแม้แต่ชายหรือหญิงที่ได้ผ่าตัดแปลงเพศแล้ว เพราะกฎหมายก็ยังไม่ยอมรับว่าเป็น “ชาย” หรือ “หญิง” ในสายตาของกฎหมาย และเนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายยอมรับและรับรองการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันของคู่รักเพศเดียวกันไม่อาจจดทะเบียนสมรสกันได้ เพราะขัดต่อเงื่อนไขของการสมรส (ยุทธนา สุวรรณประดิษฐ์, 2543) ทำให้มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องของพวกรักเพศเดียวกันเพื่อเป็นหลักประกันประการสำคัญที่จะทำให้สถานะของตนเป็นที่ยอมรับในสายตาของกฎหมาย และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ที่ควรจะได้รับในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันให้ไม่ต่างจากชายและหญิง นอกจากนี้ภาครัฐควรมีการคุ้มครองและรับรองสิทธิให้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เมื่อยุคสมัยและสภาพสังคมในปัจจุบันที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป คนในสังคมเริ่มมีมุมมองและทัศนคติเปิดรับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพศเดียวกันเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งในทางสากลสังคมโลกขณะนี้กำลังให้ความสำคัญรับรองและคุ้มครองในเรื่องสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลเป็นอย่างมาก การที่กฎหมายไม่รับรองสถานภาพการจดทะเบียนของบุคคลเหล่านี้จึงเป็นการขัดต่อหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล โดยห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะความแตกต่างเรื่องเพศ ตามหลักสิทธิมนุษยชน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จากสภาพการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษากฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน เพื่อให้กฎหมายมีความเหมาะสมและเป็นธรรมสำหรับการรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน โดยมีความสอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของพวกรักเพศเดียวกัน ก่อให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางเพศ มีการรับรองและคุ้มครองสิทธิ หน้าที่และผลประโยชน์ของบุคคลทุกคน โดยให้เข้ากับสภาพสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป และเป็นแนวทางในการร่างกฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นสามารถบัญญัติออกมาใช้จริงได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก คัดเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง ผู้วิจัยได้กำหนดการวิจัยในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ด้านรูปแบบการวิจัย

1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยคัดเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง ซึ่งเป็นตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกฎหมายการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายคู่รักเพศเดียวกัน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) นักกฎหมาย ประกอบด้วย ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ จำนวน 5 คน 2) นักวิชาการ ประกอบด้วย ที่ปรึกษา ด้านกฎหมาย ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย จำนวน 5 คน 3) นักสังคมสงเคราะห์ ประกอบด้วย นักสิทธิมนุษยชน นักจิตวิทยา นักบวชในศาสนาพุทธ จำนวน 5 รูป/คน และ 4) ประชาชนที่เป็นคู่รักเพศเดียวกัน จำนวน 30 คู่ จำนวนทั้งสิ้น 45 รูป/คน ซึ่งทั้งหมดมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายเกี่ยวกับการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน 5 ปีขึ้นไป

1.2 เนื้อหา ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน

2. ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหา แล้วนำไปหาค่าความเที่ยงตรงโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC ได้เท่ากับ 0.67- 1.00 (บุญชม ศรีสะอาด, 2561) ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach, L. J., 1990) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.90 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนดถือได้ว่าแบบสัมภาษณ์มีคุณภาพนำไปใช้ได้ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2546) และจัดทำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

และ 2) การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ

3. ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ผู้วิจัยเก็บแบบสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยแบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ระยะที่ 2 วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน (การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร) และระยะที่ 3 การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ (การสัมภาษณ์เชิงลึก) โดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เป็นการเปรียบจากมุมมองหลาย ๆ ด้านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

4. ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) และสรุปเป็นภาพรวม

ผลการวิจัย

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน พบว่า

1. **ศาสนาคริสต์** เป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุดในโลก เต็มไปด้วยมายาคติต่อความรักระหว่างเพศเดียวกัน แต่เดิมนั้นในคัมภีร์ของศาสนาคริสต์มองว่า การสมสู่ของคู่รักเพศเดียวกันนั้นเป็นความผิดที่ร้ายแรง ทำให้กลายเป็นสำนักหรือสิ่งที่ฝังอยู่ในใจของชาวคริสต์เป็นเรื่องของศีลธรรมที่ดั้งเดิมที่ถูกปลุกฝังมาเป็นเวลานาน ดังนั้น ศาสนาคริสต์มองว่าการที่ได้สมสู่กับบุคคลเพศเดียวกันนั้นไม่ใช่เรื่องส่วนตัวและไม่ใช่เป็นเพียงแค่ความผิดของผู้กระทำที่ต้องรับผิดชอบเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่หากเกิดขึ้นแล้วในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่สังคมและคนในสังคมต้องร่วมกันรับผิดชอบ สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“วินัยทางศาสนาคริสต์นั้นไม่อาจให้การสนับสนุนการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน เนื่องจากในคัมภีร์นั้นได้มีการประณามความสัมพันธ์แบบรักร่วมเพศทุกรูปแบบอย่างรุนแรง” (นักวิชาการ, 2564)

2. **ศาสนาอิสลาม** เป็นศาสนาที่ไม่ยอมรับในเรื่องของความรักระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน และถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ต้องห้ามต้องโทษละเมิดคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน ศาสนาอิสลามมองว่า การร่วมรักเพศเดียวกันเป็นสิ่งที่ต้องห้ามต้องโทษเป็นการละเมิดคำสอนในอัลกุรอาน พฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นการต้องห้ามตามกฎหมายมุสลิมเพราะกฎหมาย

มุสลิมมีพื้นฐานมาจากศาสนา เห็นได้จากการที่กฎหมายมุสลิมมีบทลงโทษสำหรับพวกกรีกเพศเดียวกัน เห็นได้จากอัลกุรอานโองการที่ 81, 82 และ 83 ที่มีสาระสำคัญว่า

- พระอัลเลาะห์ไม่อาจทนต่อพวกกรีกเพศเดียวกันต่อไปได้ จึงมีบทลงโทษที่รุนแรง
 - พระอัลเลาะห์ทรงเกลียดชังพวกกรีกเพศเดียวกันอย่างยิ่งจึงลงโทษตามความเหมาะสม
 - จงอย่าเป็นผู้ละเมิดในเรื่องรักเพศเดียวกัน เพราะเป็นเรื่องที่ร้ายแรงอย่างหนึ่ง
 - พวกกรีกเพศเดียวกันคือเหตุที่ทำให้สังคมได้รับการลงโทษ
- สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่ไม่ยอมรับในเรื่องของความรักระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน และถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ต้องห้ามต้องโทษละเมิดคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน” (นักสิทธิมนุษยชน, 2564)

3. ศาสนาฮินดู มีหลายนิกาย บางนิกายก็บัญญัติกฎว่าการรักเพศเดียวกันเป็นบาป เพราะทำให้สิ้นสายพันธุ์บ้างก็ว่าไม่เป็นบาปเพราะก็เป็นคนเหมือนกัน บ้างก็ว่าไม่บาปเพราะถูกลิขิตมาให้เป็นอย่างนั้น จากตำราโหราศาสตร์อินเดียที่มีการกล่าวไว้เรื่องการทำมของดวงดาวอันทำให้เจ้าชะตาอ่อนแอในเรื่องเพศจนไม่เป็นเพศของตัวเองหรือรักเพศเดียวกัน ศาสนาฮินดูแม้ว่าศาสนานี้จะมีหลายนิกายหลายกลุ่ม และมีมุมมองเห็นต่างกันก็ตามแต่โดยส่วนใหญ่ถือว่าการรักเพศเดียวกันเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติชนิดหนึ่ง และไม่ถือว่าเป็นพฤติกรรมการรักเพศเดียวกันเป็นบาป ในแง่คัมภีร์ก็มีทั้งที่บันทึกถึงในแง่เป็นธรรมชาติและให้ความพึงพอใจแต่ก็มีข้อเขียนบางชิ้นที่ต่อต้าน สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ศาสนาฮินดูไม่กล่าวโทษการรักเพศเดียวกันไม่ถือว่าการกระทำความผิดดังกล่าวเป็นบาปนั่นเองและนี่ก็เป็นสาเหตุให้ศาลฎีกาอินเดียตัดสินให้การรักเพศเดียวกันเป็นเรื่องถูกกฎหมายในอินเดีย” (ประชาชนที่เป็นคู่รักเพศเดียวกัน, 2564)

4. ศาสนาพุทธ มีหลักคำสอนที่เป็นกลาง ๆ เรียกว่า “การปฏิบัติแบบมัชฌิมาปฏิปทา” คือ การยึดหลักทางสายกลางไม่สุดโต่งทางใดทางหนึ่ง มองอย่างความเป็นเหตุเป็นผล มองมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเอง เป้าหมายศาสนาคือการเข้าถึงนิพพานดับทุกข์เป็นที่สุด เมื่อมองในแง่การบรรลุธรรมหรือในแง่จิตภาพแล้ว มนุษย์ทั้งชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน โอกาสเท่ากันในการพัฒนาตนเองที่จะเข้าถึงบรรลุธรรมไม่จำกัดชาติชั้น หญิงชาย แต่ในเรื่องจริยธรรมมีข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องกรีกเพศเดียวกัน อนึ่งแม้ศาสนาพุทธไม่ถือว่าพฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นบาป แต่ถือว่า การรักเพศเดียวกันเป็น “สิ่งผิดประเวณี” ซึ่งหมายถึง การมีความสัมพันธ์ทางเพศโดยใช้ร่างกาย เวลา สถานที่ที่ไม่เหมาะสม และยังรวมถึงการใช้ปาก และทวารหนักในการร่วมเพศไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ตาม สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ในสังคมที่มีวัฒนธรรมหลักแบบเดิม ซึ่งจะมองพวกเขาว่าการรักเพศเดียวกันเป็นการผิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของไทย เป็นการไม่เหมาะสมในสังคมไทย” (นักบวชในศาสนาพุทธ, 2564)

5. **ความคิดเห็นทางสังคมคือ** สภาพสังคมและแนวโน้มในปัจจุบันที่ก่อให้เกิดการรักเพศเดียวกันจนนำไปสู่การจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายระหว่างคู่รักเพศเดียวกัน ซึ่งแม้ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ จะมีการยอมรับทางสังคมกันมากขึ้นก็ตาม แต่สำหรับประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเสรีการกระทำใดที่ไม่ขัดต่อกฎหมายและจารีตประเพณี บุคคลก็สามารถทำได้ โดยไม่มีความผิด แม้ประเทศไทยจะไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการรักเพศเดียวกันเป็นความผิด แต่สังคมไทยบางส่วนยังมีความเห็นว่าพฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

การศึกษาวิเคราะห์การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ พบว่า มีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปกฎหมายรับรองและคุ้มครองคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ

ประเทศ	กฎหมายรับรองและคุ้มครอง	รัฐธรรมนูญ
สหรัฐอเมริกา	<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายไม่อนุญาตหรือไม่มี การยอมรับการสมรสหรือการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน โดยยกข้ออ้างเรื่องจารีตประเพณี ที่ปฏิบัติกันมา - กฎหมายยอมรับที่จะรับรอง และคุ้มครองความสัมพันธ์ของ คู่รักเพศเดียวกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - มาตรา 12 (Right to marry) ของ อนุสัญญาฯ นั้น รับรองเฉพาะแต่การ "สมรส" และการ "ก่อตั้งครอบครัว" ของชายและหญิงเท่านั้น - มาตรา 8 ศาลสิทธิมนุษยชนได้ให้การ รับรองว่าความสัมพันธ์ของคู่รักเพศ เดียวกันนั้นย่อมได้รับการคุ้มครองตาม มาตรา 8 เช่นเดียวกับกับความสัมพันธ์ ระหว่างชายหญิงเมื่อมีการก่อตั้ง ครอบครัว เนื่องจากถือได้ว่าเป็น "สิทธิ ในการก่อตั้งครอบครัว" เช่นกัน
ไทย	<ul style="list-style-type: none"> - กฎหมายอื่น ๆ ไม่มีบทบัญญัติ รับรองสิทธิและเสรีภาพให้แก่ พวกเขา รักเพศเดียวกันไว้อย่าง ชัดเจน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สิทธิและเสรีภาพนั้นไม่อาจจะ จำกัดสิทธิและเสรีภาพได้ เพราะ ตามหลักนิติรัฐไม่มีเสรีภาพใดที่ 	<ul style="list-style-type: none"> รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 - มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความ คุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน” - มาตรา 27 บัญญัติว่า “บุคคลย่อม เสมอกันในกฎหมายมีสิทธิและเสรีภาพ

ประเทศ	กฎหมายรับรองและคุ้มครอง	รัฐธรรมนูญ
	ได้รับความคุ้มครองโดยปราศจากขอบเขต	และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน” - มาตรา 28 คือ “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยนอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำเช่นนั้นได้ และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ トラบเท่าที่ใช้สิทธิหรือเสรีภาพ เช่นว่า นั้น ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

จากตารางที่ 1 สรุปได้ว่า การพัฒนาการของกฎหมายสิทธิมนุษยชนในนานาประเทศ และประเทศไทยที่เกิดขึ้น เมื่อนำมาพิจารณาถึงเรื่องการสมรสหรือการรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าถือเป็น “สิทธิเสรีภาพ” อย่างหนึ่งของ “มนุษย์” เช่นกัน โดยต้องไม่ลืมว่าปัจเจกชนต้องมีอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง (Self-determination) และจากแนวความคิดเหล่านี้เองที่ทำให้กล่าวได้ว่า การสมรสหรือการรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักควรเปิดกว้างให้กับบุคคลทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย หรือ จะเรียกว่าเป็นเสรีภาพที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้โดยไม่สมควรจะนำเรื่องการแบ่งแยกทางเพศมาเป็นอุปสรรค

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน

ศาสนาต่าง ๆ มีมุมมองในเรื่องความรัก การสมรส หรือการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันที่แตกต่างกัน เช่น ศาสนาคริสต์มองว่า การสมรสของคู่รักเพศเดียวกันนั้นเป็นความผิดที่ร้ายแรง ทำให้กลายเป็นสำนักหรือสิ่งที่ฝังอยู่ในใจของชาวคริสต์เป็นเรื่องของศีลธรรมที่ฝังงมที่ถูกลูกฝังมาเป็นเวลานาน ศาสนาอิสลาม ไม่ยอมรับในเรื่องของ

ความรักระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน และถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ต้องห้ามต้องโทษละเมิดคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน ศาสนาฮินดู บางนิกายก็บัญญัติกฎว่าการรักเพศเดียวกันเป็นบาป เพราะทำให้สิ้นสายพันธุ์ และมีมุมมองเห็นต่างกันก็ตามแต่โดยส่วนใหญ่ถือว่าการรักเพศเดียวกันเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติชนิดหนึ่ง และไม่ถือว่าพฤติกรรมการรักเพศเดียวกันเป็นบาป และศาสนาพุทธ กล่าวถึงการยึดหลักทางสายกลางไม่สุดโต่งทางใดทางหนึ่ง และมนุษย์ทั้งชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน แต่ในเรื่องจริยธรรมมีข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องการรักเพศเดียวกัน อนึ่งแม้ศาสนาพุทธไม่ถือว่าพฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นบาป แต่ถือว่า การรักเพศเดียวกันเป็น “สิ่งผิดประเวณี” ดังที่ ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร และภาณุมาศ ชัดเจนงาม กล่าวถึงความเสมอภาคของกลุ่มหลากหลายเพศต่อการสมรส และการรับรองบุตร ตามร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. 2561 ไม่เท่าเทียมกับการสมรสและคู่สมรส ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พบว่าการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 นำมาซึ่งสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และตามกฎหมายอื่น ๆ และไม่ว่าจะประมวลกฎหมายฉบับอื่น ๆ พระราชบัญญัติ ระเบียบปฏิบัติ ของภาครัฐและเอกชนใด ๆ ต่างได้ยึดโยงคำว่า “คู่สมรส” ในการมอบสิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครองทางกฎหมายไว้โดยตลอด ดังนั้น หากพิจารณาตามทฤษฎีความเสมอภาคแล้ว ความเสมอภาคของกลุ่มผู้มีความหลากหลายเพศต่อการสมรสและการรับรองบุตรตามพระราชบัญญัติคู่ชีวิต อาจจะไม่ได้รับความเสมอภาคอย่างเต็มรูปแบบ เนื่องด้วยข้อจำกัดของ “คู่ชีวิต” ไม่เท่าเทียมกับ “คู่สมรส” พบว่า มีสิทธิหลายประการที่สำคัญที่หายไป และไม่ได้รับรองไว้ในร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. 2561 เช่น สิทธิในการรับรองบุตรบุญธรรมร่วมกัน สิทธิในการปกครองบุตรร่วมกัน (ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร และภาณุมาศ ชัดเจนงาม, 2560)

จากการศึกษาวิเคราะห์การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ อเมริกามีการเรียกร้องสิทธินี้เพื่อให้เกิดการคุ้มครองสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของคู่รักเพศเดียวกัน และทำให้สิทธินี้เป็นรูปธรรม คือ รัฐต้องพยายามหาทางออกให้แก่พวกคู่รักเพศเดียวกันกลุ่มนี้ ในกรณีที่รัฐนั้นยังไม่พร้อมที่จะรับรองการสมรสของคู่รักเพศเดียวกัน กล่าวคือ รัฐสามารถออกกฎหมายเพื่อ "รับรองสถานะทางกฎหมาย" ของคู่รักเพศเดียวกันนั้น ไม่ว่าจะเป็นการรับรองทางทะเบียน เช่น PACS จะเห็นได้ว่าศาลสิทธิมนุษยชนใช้การตีความอย่างกว้างสำหรับคำว่า "สิทธิในการก่อตั้งครอบครัว" ซึ่งเป็นผลดีต่อคู่รักเพศเดียวกัน ในส่วนของประเทศไทยได้บัญญัติกฎหมายไว้ในรัฐธรรมนูญถึงบุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายมีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิดเชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการสภาพทางกายหรือสุขภาพสถานะของบุคคลฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนาการศึกษาอบรม

หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใดจะกระทำมิได้ เป็นการคุ้มครองประชาชนทั่วไปให้มีระบุดีความดีที่ ๖ รัฐธรรมนูญ ๒๕๖๐ กล่าวถึงการออกกฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันให้แก่มนุษย์โดยนำเอาพฤติกรรมการทางเพศมาเป็นหลักการสำคัญ รัฐไม่ได้ยึดหลักการและแนวคิดในการรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของมนุษย์โดยคำนึงถึงพฤติกรรมที่เกิดจากความรัก ที่สามารถเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ที่มีเพศสรีระที่ต่างกัน หรือมนุษย์ที่มีเพศ สรีระเดียวกัน การรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของมนุษย์จึงจำเป็นต้องเกิดขึ้นกับทุกรูปแบบของความรัก หากแต่ความเป็นจริงนั้นรัฐต้องออกกฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันให้แก่กลุ่ม คนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันด้วยเช่นกัน รัฐไม่ได้นำแนวคิดที่มาจากทฤษฎีรูปแบบของการสมรส มาเป็นส่วนประกอบในการพิจารณาการออกกฎหมาย ซึ่งมีความแตกต่างจากรูปแบบการสมรสตาม เจื่อนใจของรัฐ ที่เป็นเรื่องที่รัฐสามารถกำหนดเงื่อนไขในการรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ให้แก่มนุษย์ ขึ้นมาเองในรูปแบบของกฎหมาย เมื่อพิจารณาถึงลักษณะโดยทั่วไปของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวที่มีสภาพที่เป็นกฎหมายที่สร้างขึ้นเพื่อความสามัคคีและภริยาและโยงไปสู่ความเป็นบิดามารดาและบุตรในภายภาคหน้าอันเป็นการเชื่อมโยงตามโครงสร้างทางกายภาพของตัวบทกฎหมาย หากมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับนี้ เพื่อให้สิทธิดังกล่าวเกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันด้วยแล้วนั้น อาจเป็นการกระทบกระเทือนถึงรูปแบบและลักษณะ อันเป็นเจตนารมณ์ที่แท้จริงของผู้ที่ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ดังนั้น หากประเทศไทยต้องการที่จะออกกฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันให้แก่คู่รักใน ทุกรูปแบบของความรัก โดยไม่คำนึงถึงเพศสรีระมาเป็นองค์ประกอบนั้น ควรออกกฎหมายแยกต่างหากอีกฉบับเป็นเอกเทศ โดยกฎหมายที่จะบัญญัติขึ้นใหม่นั้นจะต้องมีลักษณะที่พระราชบัญญัติ บันเทิงชีวิต เพื่อมิให้เป็นการกระทบกระเทือนต่อระบบกฎหมายครอบครัวของไทยที่มีอยู่แต่ก่อนแล้ว และไม่เป็นการกระทบกระเทือนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อในเรื่องประเพณีการแต่งงานที่มีมา (รัฐธรรมนูญ ๒๕๖๐, ๒๕๖๐)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

แนวคิด ทฤษฎี แนวความคิดทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคิดเห็นทางสังคมของไทยในเรื่องการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน ศาสนาถือเป็นเรื่องที่มีความผูกพันมายาวนานกับวิถีชีวิตของมนุษย์ และมีผลผูกพันถึงเรื่องขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ทัศนคติ และความเชื่อของคนในสังคม ไม่ว่าจะศาสนาใดก็ตาม เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ก็เข้าไปมีบทบาทถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ต้องการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันอันนำไปสู่การสมรส ดังนั้น ควรศึกษาถึงหลักเกณฑ์

คำสอน ความเชื่อของศาสนาซึ่งมีผลต่อคนในสังคมเสียก่อน ในส่วนของการวิเคราะห์ การรับรองและคุ้มครองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันตามหลักสิทธิมนุษยชน และรัฐธรรมนูญ ประเทศอเมริกานั้นไม่ยอมรับการสมรสหรือการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน โดยยกข้ออ้างเรื่องจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันมา อ้างคำจำกัดความตามพจนานุกรมต่าง ๆ และถึงแม้ตัวบทกฎหมายจะเปิดโอกาสให้ศาลตีความได้กว้างขวาง เพียงใดก็ตาม ศาลก็ไม่ต้องการให้ตีความให้กว้างไปถึงขนาดยอมให้คู่รักเพศเดียวกันทำการสมรสหรือการจดทะเบียนรับรองสถานะทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกันได้ ในส่วนของสภาพสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปโดยยอมรับในเรื่องดังกล่าวมากขึ้น มีแนวความคิดว่าพฤติกรรมของการรักเพศเดียวกันไม่ใช่สิ่งผิดปกติหรือสิ่งชั่วร้ายแต่อย่างไร แต่ในกฎหมายนั้นยังไม่มี การรับรองการจดทะเบียนของคู่รักเพศเดียวกัน ดังนั้น กฎหมายไทยจึงควรบัญญัติกฎหมายรับรอง สถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน โดยบัญญัติกฎหมายพิเศษต่างหาก ที่ให้คู่รักเพศ เดียวกันสามารถจดทะเบียนกันได้ เพื่อได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายเสมือนกับ การจดทะเบียนสมรสของคู่รักต่างเพศ และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป คือ ควรศึกษา แนวทางการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคู่ชีวิต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของ กลุ่มผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ และเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครองทางกฎหมายใน การรับรองสิทธิการสมรสและสิทธิในการปกครองบุตรร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. (2547). จากคอลัมน์หมายเหตุการณ์; สงครามเชิงวัฒนธรรม : การ แต่งงานของคนรักเพศเดียวกัน. เนชั่นสุดสัปดาห์, 13(614). (วันที่ 8 – 14 มีนาคม 2547).
- ชวินโรจน์ อีร์พัชรพร และภาณุมาศ ชัดเงางาม. (2560). สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของ บุคคล ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย. วารสารสมาคมนักวิจัย, 22(2), 24-32.
- ณัฐวุฒิ ซัยสายณ์. (2558). กฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของ กลุ่มคนที่มีเพศ วิธีแบบรักเพศเดียวกัน. ใน ดุษฎีนิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธัญลักษณ์ นามจักร. (2555). การรับรองสถานภาพการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลาย ทางเพศ. วารสารนักบริหาร, 33(2), 10-16.
- นักบวชในศาสนาพุทธ. (19 กันยายน 2564). แนวทางกฎหมายในการจดทะเบียนรับรอง สถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน. (ปาไลดา จิรทิพย์, ผู้สัมภาษณ์)

- นักวิชาการ. (14 กันยายน 2564). แนวทางกฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน. (ปาไลดา จิรทิพย์, ผู้สัมภาษณ์)
- นักสิทธิมนุษยชน. (14 กันยายน 2564). แนวทางกฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน. (ปาไลดา จิรทิพย์, ผู้สัมภาษณ์)
- บุญชม ศรีสะอาด. (2561). วิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาการพิมพ์.
- บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ. (2554). แนวทางการพัฒนามาตรฐานความโปร่งใสของหน่วยงานภาครัฐ. วารสารวิทยาการจัดการ, 28(1), 33-48.
- ประชาชนที่เป็นคู่รักเพศเดียวกัน. (19 กันยายน 2564). แนวทางกฎหมายในการจดทะเบียนรับรองสถานภาพทางกฎหมายของคู่รักเพศเดียวกัน. (ปาไลดา จิรทิพย์, ผู้สัมภาษณ์)
- ยุทธนา สุวรรณประดิษฐ์. (2543). สิทธิและเสรีภาพของรักร่วมเพศชายตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ:วิเคราะห์จากปัญหาสังคมไทย. ใน วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. (2564). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2546). ระเบียบวิธีการวิจัยสังคมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: เพ็ญฟ้า ปรีณัติง.
- Cronbach, L. J. (1990). Essentials of psychological testing. (5th ed.). New York: Harper Collins. Publishers.